

**AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉG
AZ 1663–1664-ES OSZMÁN–HABSBURG HÁBORÚBAN**

1664. augusztus 10-én Köprülüzáde Fázil Ahmed nagyvezír vasvári táborában megszületett az 1663–1664-es oszmán–Habsburg konfliktust lezáró békeszerződés. Tartalmát tekintve azonban a dokumentum 10 békepontjából négy felettébb fontos rendelkezéseket tartalmazott egy harmadik állam, mégpedig az Erdélyi Fejedelemség számára is, egy további pont pedig a korábban a fejedelmekhez tartozó Szabolcs és Szatmár vármegyék hovatartozását rendezte. A békének tehát csaknem a fele érintette Erdélyt, ez viszont egyértelműen jelzi számunkra, hogy a fejedelemség fontos szerepet játszott magában a háborúban is. Munkánk során az 1663–1664-ben Erdély területén lezajló, illetve az országot közvetlenül érintő események történetét szeretnénk nagy vonalakban felvázolni, illetve elhelyezni a háború egészében. E munka elvégzéséhez első lépésben elegendőnek bizonyult a már kiadott források tanulmányozása, levéltári kutatásokkal azonban a jövőben még számos ponton lehet a kialakult képet pontosítani és adatgazdagabbá tenni.¹ Mivel jelen írásunk terjedelmét nagyon szétfeszítené, nem térhetünk ki a fejedelemség elitjén belüli pártharcokra és átrendeződésekre sem.

A háború nyitánya: idegen hadak Erdélyben

II. Rákóczi György sikertelen 1657-es lengyelországi hadjárata után az Erdélyi Fejedelemség ellen 1658 és 1661 között háromszor indított támadást az Oszmán Birodalom. Várad 1660-as török kézre kerülését követően viszont a válságba egyre inkább belesodródott a Habsburg Birodalom is. 1661-ben Raimondo Montecuccoli vezetésével császári csapatok érkeztek a fejedelemségbe. Bár hadaival még az év során távoznia kellett, de Székelyhíd, Kővár, Szamosújvár, Bethlen, Kolozsvár, Görgény, Déva és Fogaras váraiban összesen mintegy 3000 német katonát hagyott hátra.² Ebben az esztendőben kezdte meg a törökök által trónra ültetett Apafi Mihály is uralkodását. A következő év elején riválisa, a korábban Rákóczi György helyébe lépő Kemény János holtan maradt a nagyszőlősi csataterén, Görgény, Fogaras és Déva őrsége pedig szabad elvonulás fejében megadta magát. 1662-ben azonban elkészült Píri pasának a Várad körül megszerveződő új vilajet

¹ A témával eddig csak nagyon kevesen foglalkoztak, és közülük is a legtöbben csupán érintőlegesen, így értelmezéseik néha túlzottan felületesre sikerültek. R. Várkonyi Ágnes foglalkozott messze a legtöbbet ezzel a történettel – vö. *R. Várkonyi* 1975; *Uő* 1984.; *Uő* 1986.; *Uő* 2010. –, illetve mindenképpen meg kell még említenünk Szalai Ágnest, aki a közelmúltban rendkívüli alaposággal világitott meg néhány részletet – *Szalai* 2019.; *Uő* 2021a.; *Uő* 2021b.; *Uő* 2023.

² *Montecuccoli* 2019. 190. o.

kiterjesztését célzó *deftere*, és innentől állandóvá váltak a hódoltatások. Itt kell megjegyezni, hogy a hódoltatás sikeréhez paradox módon a császári őrsegek jelenléte is hozzájárult. Túl azon ugyanis, hogy Kücsük Mehmed akkori temesvári pasa Erdélyben állomásozó csapatai mellett Apafi Mihály fejedelem csak korlátozottan tudta irányítani országát,³ döntő fontosságú volt, hogy az északnyugati határ főbb várait nem ő birtokolta, ezek hiányában pedig az adott határvidék védelmét nem lehetett megoldani. Ráadásul a két nagyhatalom közötti feszültség sem szűnt meg, és ennek megoldására végül a nagyvezír 1663 elején megtámadta a Habsburg Birodalmat.

Apafi Mihályhoz 1663. június 17-én érkezett meg Köprülüzáde Fázil Ahmed követe a szultán és a nagyvezír leveleivel, melyekben felszólították a hadjáratához való csatlakozásra, még hozzá Kücsük Mehmed oldalán. A levelek tartalmáról azonban a portai adóval májusban Nándorfehérvárra érkező Daczó János és a hozzá csatlakozó, azelőtt Temesváron tárgyaló Haller Gábor már korábban értesültek. Írtak is Apafi Mihálynak, hogy találjon valamilyen kifogást, és ne tegyen eleget a parancsnak, vagy ha nem tudja elkerülni, akkor se a teljes haderővel vonuljon ki. A fejedelem és tanácsosai megírták a nagyvezírnek, hogy a császári őrsegek, illetve egy lengyel támadás lehetősége miatt nem hagyhatják az országot védtelenül, valamint többeszerre is panaszt tettek a váradi törökökre a hódoltatások ügyében. Apafi azonban nem volt benne biztos, hogy elkerülheti a hadba vonulást, ezért összehívta a mezei hadakat és a nemességet, bár ezek csak lassan gyülekeztek, és többen távol maradtak. A szamosújvári és bethleni császári őrsegek főparancsnoka a hírre július 5-én fenyegető pátentet bocsátott ki, melyben óva intett a császárral szembeni nyílt ellenségeskedéstől.⁴

A nagyvezír július 5–6-án Eszéknél átkelt a Dráván. Nándorfehérvárról maga után hívatta és nagy pompával fogadta Haller Gábort, ám őt Kösze Ali pasa, aki korábban trónra juttatta Apafi Mihályt, megpróbálta rossz hírbe keverni. A közben szintén Eszékre érkező Daczót a nagyvezír – miután kikérdezte arról, hogy van-e Erdélyben olyan személy, aki a fejedelem életére törne – hazaengedte, és egy levelet küldött vele Apafihoz, melyben felszólította, hogy hűségét csak akkor bizonyíthatja, ha hadaival mielőbb hozzá siet. Ez azért is fontos, mert Haller Gábor különös fogadása után többekben felmerült a gyanú, hogy a nagyvezír őt akarja Apafi helyett fejedelemmé tenni.⁵ Még az sem kizárt, hogy az oszmánok ezzel is nyomást akartak helyezni a fejedelemre, mivel a nagyvezírnek valóban kulcsfontosságú volt, hogy megjelenjen a táborában – tervei között szerepelt ugyanis a Magyar Királyság behódoltatása is. Először egy protestáns köztársaságot szándékozott létrehozni Lajos Károly pfalzi választófejedelem vezetésével, ám a jelölt visszautasította a felkérést. Ezt követően választotta ki teljesen logikusan az erdélyi fejedelmet az akció végrehajtásához. Erdély és Magyarország

³ *Sudár* 2022. 97. o.

⁴ *Apafi* 1900. 87. o.; *Bethlen* 1993. 151–158. o.; *Kraus* 2008. 690–694. o.; TML II. 542. o.

⁵ *Bethlen* 1993. 161–163., 173–175. o.; *Kraus* 2008. 695–696. o.; *Rozsnyai* 1867. 321–322. o.

egyesítését azonban mindenképpen el akarta kerülni. Valójában tehát ez állt Haller szokatlanul szívélyes fogadása mögött.⁶

A havasalföldiek, a moldvaiak és a tatárok ekkor már úton voltak Erdély felé. Grigore Ghica havasalföldi vajda seregével július 11-én ért a Bodzai-szoroshoz. Katonái fegyelmezettek voltak, a vajda pedig többször kijelentette, hogy akarata ellenére kell hadba vonulnia.⁷ Nagyjából egy hétre rá a kozákokkal kiegészült tatárok, illetve a moldvai vajda hadai is megérkeztek. A Bodzai-szoroson 20-án haladtak át az első tatár csapatok, a főeregek átvonulása pedig 24-éig eltartott. A brassói polgárok azonban két követüket megtámadták. Ahmed Giráj (a kán fia) felháborodva esküdött bosszút, ám mivel sürgősen a nagyvezír táborába kellett vonulnia, megelégedett a Barcaság falvainak felprédálásával.⁸ A tatárok Szászsebesnél egyesültek a havasalföldiekkel és Kücsük pasa csapataival. Innen küldték vissza Szebenbe a fejedelemhez a gyulai alajbéget, aki kérdőre vonta, hogy miért nem készülődik a seregével. Apafi betegsége mellett arra hivatkozott, hogy a tatárok rablásai miatt katonái közül sokan hazamentek, hogy saját földjüket oltalmazzák, de miután kivonulnak országából, ő is le fog indulni.⁹ A két vajda és a tatárok a Meszesi kapu felé vonultak, ahonnan a Szilágyságon át jutottak el augusztus 12-én Debrecen alá. Mindezek ismeretében nehezen hihetjük el a krónikás Georg Kraus azon állítását, hogy a tatárok Küküllővár és Uzdiszentpéter környékét is felprédálták. Az érsekújvári táborba a kán fia 29-én, a két vajda pedig 30-án vonult be. A nagyvezír azonban elég keményen kérdőre vonta a két vajdát, miért nem jöttek hamarabb, Ahmed Girájtól pedig az iránt érdeklődött, hogy apja miért nem jelent meg a hadjáraton.¹⁰

A hadak átvonulásával párhuzamosan egy érdekes kísérlet történt a váradi törökök hódoltatásainak megakadályozására. Ennek alapját az teremtette meg, hogy a császári őrséggel ellátott Kővár magyar főkapitánya, Teleki Mihály márciusban hűséget esküdött a fejedelemnek.¹¹ Apafi Mihály, miután értesült arról, hogy a váradiak már a Lápós-vidéken hódoltatnak, június 10-én megparancsolta Telekinek, hogy akadályozza meg a törököket ebben. Ehhez pedig „az puskásokat, kik mellettünk voltak, is haza bocsátánk” – írta a fejedelem.¹² A katonák meg is érkeztek Kővárba, parancsnokukon,

⁶ R. Várkonyi 2010. 156. o.; Varga J. 2002. 419. o.; Uő 2012. 247. o.

⁷ Bethlen 1993. 163–165. o.; Kraus 2008. 696–699. o.; Nemes 1902. 383. o.

⁸ EOE XIII. 266. o.; Bethlen 1993. 165–166. o.; Kraus 2008. 700. o.; Nemes 1902. 383. o.; TML II. 564. o. – A történetet ugyanakkor árnyalja, hogy a brassóiak már Ghica vajdának is megüzenték, hogy amennyiben ellenségesen fog hozzájuk viszonyulni, „katonáit ebeknek fogják tekinteni”. Azt is tudjuk, hogy 22-én reggel a tatárok több falut feldúltak. A város lakosságának reakcióját ez, vagy hasonló akciók váltották ki. Az eset ráadásul egyáltalán nem példa nélküli, hiszen a tatár hadak mindenhol kárt okoztak, ahol átvonultak, a hadjáratok tervezésénél pedig ezzel rendszerint előre számoltak. Ivanics 2013. 284. o.; Kraus 2008. 694. o.; Nemes 1902. 383. o.

⁹ Apafi 1900. 87. o.; Bethlen 1993. 163–165. o.; Kraus 2008. 698–699. o.

¹⁰ Barta 1984. 46–47. o.; Cselebi 1985. 367., 371–372. o.; Kraus 2008. 701. o.; Rasid 1896. 88. o.; Rozsnyai 1867. 270. o.

¹¹ TML II. 438–443., 460–461. o. és Trócsányi 1972. 18–39. o.

¹² TML II. 512. o. – Itt jegyezzük meg, hogy a szó szerint idézett források írásmódját a könnyebb érthetőség kedvéért egységesítettük.

Rácz Istvánon keresztül viszont az erdélyi uralkodó arra is felszólította az ottani főkapitányt, hogy 50 puskást küldjön Almás várába.¹³ Ám Apafi hamarosan megmondta magát, mivel június 26-án a vár lerombolását adta parancsba, feltehetően abból a megfontolásból, hogy legalább oszmán kézbe ne kerüljön. A Csákyak által birtokolt, 1658-ban a tatárok által felgyújtott vár állapota nem lehetett alkalmas az őrség befo-gadására, de a fejedelmi döntést talán inkább az indokolta, hogy a császári őrséggel megrakott várak miatt feltehetően nem tudták volna megoldani az almásiak ellátását. Teleki viszont július 1-jén azt válaszolta, hogy nem hajthatja végre a parancsot, mivel a puska-por Kővárton a német őrség kezében van, „az a hely pedig magyarországi emberé lévén”, nem is szívesen rombolnák le.¹⁴ Puskásokat viszont küldött Almásba, bár ők inkább szerették volna saját otthonukat védeni, ezért július 22-én Teleki azt írta Apafinak, hogy „jobb lenne talán az láposvidéki puskásokban [sic!] oda küldeni ezek helyében”, illetve arra is figyelmeztetett, hogy a várba egy hűséges parancsnokot is küldeni kéne. Nyolc nappal később hasonló tanácsokat írt Bánffy Dénesnek, az addigra már szintén átpártolt egykori Kemény-párti főúr-nak, nem mellesleg Apafi sógorának.¹⁵ Augusztus 13-án pedig már arról tájékoztatta a fejedelmet, „hogy az itt való puskások éléseknek és vizeknek az várban való nem lételek miatt pusztán hagyták volt Almás várát”.¹⁶ Az erősség használata egy időre lekerült a napirendről, ám az 1665 után kiépülő új végvári láncba végül Almást is beillesztették, bár állapota miatt kezdetben csak a kolozsvári lovasság elszállásolására kívánták használni.¹⁷

Augusztus 9-én a fejedelem kapott egy levelet, amelyben a nagyvezír az erdélyi se-reg egyben tartásáról rendelkezett, de a hadak indulását nem sürgette. A levél címzése ugyanakkor már árulkodott terveiről, hiszen Apafi Mihályt az „egész Magyarorszá-gban élő mágnásoknak és nemeseknek” az uraként nevezte meg, aki „az egész magyar nemzet élén” áll.¹⁸ Miután korábban Daczó János és az adó hátralékát Nándorfehérvá-rig kísérő Baló László beszámoltak a fejedelemnek arról, hogy szerintük Haller Gábor meg akarja szerezni az erdélyi trónt, Apafi Mihály ennek kivizsgálására elküldte Szil-vási Bálintot a nagyvezír táborába.¹⁹ Köprülüzáde Fázil Ahmed ebből sejthette meg, hogy a fejedelem félelemből nem jött el Érsekújvárra, és ekkor határozta el – miután Hallerrel is beszélt –, hogy elküldi hozzá Muharrem agát és a budai Ali agát.²⁰ A két török követ Szilvásival együtt 28-án indult, és szeptember 5-én este érkeztek meg Rad-

¹³ TML II. 526. o.

¹⁴ *B. Szabó* 2019. 180–181. o. és TML II. 545–546. o.

¹⁵ TML II. 562., 568. o.

¹⁶ Uo. 580. o.

¹⁷ *Szalai* 2021b. 559–572. o.

¹⁸ *Apafi* 1900. 87. o.; *Bethlen* 1993. 166–168. o.; *Kraus* 2008. 702–705., 715., 901. o. 701. jegyz. – Papp Sándor egy tanulmányában a levél keltezését az augusztus 8-át követő napokra tette, ám ezt nem fogadhatjuk el. Okfejtésében a probléma forrása, hogy a levelet Muharrem aga követségével azonosította, amely viszont csak egy hónappal később járt Erdélyben. *Papp* 2003. 635–637. o.

¹⁹ *Bethlen* 1993. 173–176., 178. o. és *Rozsnyai* 1867. 269. o.

²⁰ *Papp* 2003. 635–636. o.; *Rasid* 1896. 93. o.; *Rozsnyai* 1867. 329–330. o.

nóra a nagyvezír levelével, másnap pedig a fejedelem elé járultak. „Nem seregedet, hanem jelenlétedet kívánjuk. Ezért utadat még egy negyedórával se halaszd” – utasította Apafit a nagyvezír –, mivel „ha Magyarország Rendjei értesülnek arról, hogy Te itt vagy, úgy hisszük, hogy maguktól engedelmeskedni fognak parancsodnak”.²¹ Apafi belátta, hogy nincs más választása, mennie kell. Távolléte idejére maga helyett három helytartót nevezett ki Petki István tanácsúr, Andreas Fleischer szebeni királybíró és Béli Pál háromszéki főkirálybíró személyében.²² Wolfgang Friedrich Cob, a szatmári német őrség parancsnoka megpróbálta hamis hírekkel elriasztani az úttól a fejedelmet, sikertelenül. Jankó Péter *kapitáha* (Erdély állandó portai követe) viszont Kraus szerint megírta, hogy a szultán Apafi elhatározásának hírére megígérte, hogy az adót a régi összegre fogja csökkenteni.²³

Apafi Mihály a nagyvezír táborában

A fejedelem végül szeptember 20-án indult el Radnótról az érsekújvári török táborba. Vele utazott Muharrem aga és Ali aga is, akik az út során végig biztosították a megfelelő ellátást és elszállásolást. Október 7-én keltek át a Tiszán Zentánál, 14-én pedig a Dunán Óbudánál.²⁴ A következő napon a magyar királynak szánt Apafi szimbolikusan bejárhatta a budai várat.²⁵ Ezután pedig Rozsnyai Dávid török deák feljegyzései szerint, „mivel beteges vala őnagysága, harmadnapig mulata, megferedvén abban az ott való híres ferdőben” – ezzel szemben Czeglédi István kassai református lelkész 1670-ben megjelent munkájában azt állítja, hogy a fejedelem betegsége csak a fürdőzés után kezdődött, mert „jeges vizet ivott volna, alig hogy halált nem hozza magára”.²⁶ Noha a leírások a későbbiekben is több ponton eltérnek, az mindenesetre biztosnak tűnik, hogy Apafi Mihály valóban betegen érkezett meg a nagyvezír táborába, és nem csak tettette azt, ahogyan arra R. Várkonyi Ágnes finom utalást tett (bár tényként ezt ő sem állította).²⁷

²¹ *Apafi* 1900. 87. o.; *Bethlen* 1993. 171–172. o.; *Rozsnyai* 1867. 270. o.; TML II. 595–599. o. – Hidvégi Nemes János naplója szerint szeptember 6-án érkeztek a követek, ám feljegyzéseit Apafi Mihály naplójával összevetve azt tapasztaljuk, hogy habár ugyanazt az utat tették meg Gyulafehérvár és Radnót között, ráadásul egyszerre, Nemes János minden állomást egy nappal későbbre datál. *Nemes* 1902. 384. o. Kraus érdekes módon pontosan egy hónappal korábbra, augusztus 5-ére teszi „Amuhorán” érkezését. *Kraus* 2008. 716. o. Czeglédi István pedig teljesen tévesen szeptember 14-ét jelöli meg az aga érkezésének időpontjául. *Czeglédi* 1859. 53. o.

²² *Bethlen* 1993. 177. o.; *Kraus* 2008. 716. o.; *Szalai* 2021a. 229–230. o.

²³ *Kraus* 2008. 717. o.

²⁴ *Apafi* 1900. 87. o.; *Czeglédi* 1859. 53–56. o.; *Kraus* 2008. 717. o.; *Rozsnyai* 1867. 332., 361., 365. o.; *Szalai* 2021a. 228. o.

²⁵ *Czeglédi* 1859. 54. o. és *Cserei* 1983. 55. o.

²⁶ *Rozsnyai* 1867. 361. o. ill. *Czeglédi* 1859. 54. o.

²⁷ *R. Várkonyi* 2010. 168. o. Apafi betegeskedésére vonatkozóan lásd még *Czeglédi* 1859. 56–57. o.; *Kraus* 2008. 723. o.; *Rozsnyai* 1867. 273. o.

A fejedelem október 18-án érkezett meg a nagyvezíri táborba. Fogadására Köp-rülüzáde Fázil Ahmed a moldvai és a havasalföldi vajdákat rendelte ki seregestül, „de az moldovai Dávisa itt magát beteggé vagy tevé, vagy vala”.²⁸ Miután átültették egy királyhoz illően felszerelt lóra, Apafit a nagyvezír sátrához kísérték. A díszes fogadáson viszont a fejedelem három súlyos formai hibát is vétett, gyaníthatóan rossz állapota miatt. Nem véletlen, hogy mindezek után a nagyvezír csak igen keveset beszélt vele, és akkor is leginkább egészsége felől érdeklődött. Végezetül kísérete néhány tagjával együtt díszes kaftánokkal ajándékozták meg, korabeli kifejezéssel megkaftánozták.²⁹

A legfontosabb eseményekre azonban csak október 22-én került sor. Egyrészt ekkor írták meg a szeptember 8-ára antedatált hódoltató pátenseket, melyekben Apafi azt állította, meggyőzte a nagyvezírt, hogy tiltsa be a környék prédálását, viszont cserébe Magyarország rendjei hódoljanak be a szultánnak.³⁰ Hozzá tartozik a történethez, hogy Pózsöny és a környékbeli vármegyék számára a nagyvezír már szeptember 28-án írt olyan leveleket, melyekben hódolásra szólította fel őket, bár ezek inkább a kiépítendő érsekújvári vilajet kiterjesztésére irányultak és nem a vazallus magyar állam létrehozására.³¹ Másrészt ugyanezen a napon tárgyalt Apafi és a nagyvezír Keresztúri László alnádorról. R. Várkonyi Ágnes feltételezi, hogy Keresztúrit azért küldte Wesselényi Ferenc nádor a török táborba, hogy pontosabb információkat szerezzen.³² Püspöki Nagy Péter szerint ez egyfajta időhúzás volt a nádor részéről³³ – az ország ekkori védtelen helyzete nagyon is indokolta teszi ezt a feltételezést, bár Püspöki Nagy érvelésében az egyértelműen téves, hogy Érsekújvár eleste és a hódoltatás kudarca közötti időszakban egyik fél sem hajtott végre katonai akciókat.³⁴ Ráadásul Felső-Magyarország rendjeinek behódolása reális veszély volt, talán ennek a megállításához is szüksége volt a nádornak arra, hogy helyettesét elküldje Érsekújvár alá. Mindenesetre az nem tűnik valószínűnek, hogy Keresztúri saját szakállára ment volna oda. A Magyar Királyság politikai elitje, élén Zrínyi Miklóssal és Wesselényivel, ebben az időszakban megpróbálkozott külföldi kapcsolatokat létesíteni I. Lipót megkerülésével.³⁵ Ennek fényében lehetséges, hogy az alnádor akciója is Bécs tudta nélkül zajlott le. Érdekes ebből a szempontból, hogy az uralkodót illetően tett egy elég súlyos megjegyzést. Egy névtelen forrás szerint

²⁸ *Rozsnyai* 1867. 362. o.

²⁹ *Bethlen* 1993. 189–190. o.; *Czeglédi* 1859. 54–56. o.; *Rozsnyai* 1867. 330–332., 361–365. o.; TML II. 635–636. o.

³⁰ *Bethlen* 1993. 190–191. o. és *Czeglédi* 57. o. – Kraus láthatóan a pátensek alapján írja le a történetet. *Kraus* 2008. 724. o.

³¹ *Varga J.* 2007. 291. o.

³² *R. Várkonyi* 2010. 165–166. o.

³³ *Püspöki Nagy* 1994. 61–63. o.

³⁴ Október elején a törökök bevették Nyitrát és a környék kisebb várait, sikertelenül ostromolták Semptét és Trencsént, valamint megkezdték Nógrád ostromát. Zrínyi pedig október 10-én vívta meg csapataival a vízvári ütközetet. *Bagi* 2017. 75–76. o.; *Cselebi* 1985. 400–406. o.; *Perjés* 2002. 374. o.; *Rasid* 1896. 92., 96. o.

³⁵ Ehhez lásd *R. Várkonyi* 1975.

– melyet Jankovics József bizonyos Barcsay Sándornak tulajdonít – Keresztúri kijelentette, a Habsburgok célja az, hogy a török veszélyre hivatkozva a kereszténység egyesített erejével, fegyverrel hódítsák meg Magyarországot, „és azután ne conditiói szerént regálja a magyar nemzetet, hanem mint fegyverével acquirált országot”.³⁶ A pátenseket Apafi az alnádornak adta „terjesztésre”, de küldött belőlük Erdélybe is, hogy a felső-magyarországi vármegyékbe onnan kézbesítsék ki azokat.³⁷

A hódoltatás terve azonban kudarcot vallott. Wesselényi nádor, akit Apafi titokban már korábban is informált, hosszú elleníratot adott közre, melynek több változata is ismert. Rajta kívül pedig Lipót császár is kiadott egy hasonló tartalmú manifesztumot.³⁸ Kétségtelen, hogy ezeknek fontos szerepe volt a hódolás megakadályozásában, de a sikert mégsem csak ezek biztosították. A hódoltató pátenseket igyekeztek lefoglalni, még mielőtt elértek volna a címzetekhez. A 13 felső-magyarországi vármegye december elején gyűlést tartott Eperjesen a hódolás lehetőségéről, ám az ekkor hozzájuk érkező uralkodói manifesztum végül elrettentette őket. Meg kell azonban említeni, hogy a szatmári német várórség közelsége is komolyan befolyásolhatta döntésüket, és azt sem szabad elfelejteni, hogy a hódolást pártolók a nemesség egészéhez képest kisebbségben maradtak.³⁹

Köprülüzáde Fázil Ahmed nagyvezír, miután megerősítette Érsekújvárat, seregével valamikor október 26-a környékén elindult Léva felé. Hadaik az esőzések miatt azonban csak lassan haladhattak. Apafi vélhetőleg utánuk indult útnak, mivel a csekély őrsege által november 1-jén feladott Lévához csak 3-án érkezett meg.⁴⁰ 2-án ért el a hír ide, hogy Kaplan Musztafa bevette Nógrádot, ezért a nagyvezír – feltehetően már Apafival együtt – a frissen megszerzett erősség felé vette útját, ahová 7-én érkeztek meg. A következő napon Vác felé indultak tovább, 10-én pedig elértek Pesthez.⁴¹

Végül a nagyvezír november 14-én hívatta magához a fejedelmet. Többeket megkafizáltak, a nagyvezír pedig felszólította Apafit, hogy továbbra is serénykedjen a magyarországi rendek behódoltatásán, illetve jövőre hadaival csatlakozzon az újabb hadjárathoz. A fejedelem megemlítette az erdélyi határ rendezését, illetve az adó leszállítást, de válasz helyett csak üres ígéretet kapott. Kérte azt is, hogy Haller Gábor hazatérhessen, de a nagyvezír ezt sem akarta megengedni. Az egyetlen engedmény

³⁶ Jankovics 2013. 115–116. o. – Arról, hogy egyes magyar politikusok tárgyalásokba kezdtek az oszmánokkal, Montecuccoli is megemlékezik, de a részletekről nem ír. Montecuccoli 2019. 206. o. Talán nem tévedünk, ha ezt is annak jeleként értékeljük, hogy a nádor Bécs háta mögött szervezte meg az akciót.

³⁷ Bethlen 1993. 191. o.; Szalai 2021a. 239. o.; TML II. 636. o.

³⁸ Bethlen 1993. 191–196. o.; R. Várkonyi 1984. 39. o.; Uő 1986. 797. o.; Uő 2010. 166. o. 55. jegyz.; Wesselényi 1854. 53–55. o.

³⁹ Czigány 2020. 356. o.; Hain 1988. 279. o.; Püspöki Nagy 1994. 64. o.; Szalai 2021a. 239. o.; TML II. 649. o.

⁴⁰ Apafi 1900. 88. o.; Czeglédi 1859. 60. o.; Illéssy 1903. 378–385. o.; Rasid 1896. 95–96. o.; Rozsnyai 1867. 367. o.; Sudár 2017b. 97. o.

⁴¹ Apafi 1900. 88. o.; Bagi 2017. 77. o.; Czeglédi 1859. 60–61. o.

az volt, hogy a még 1658-ban Erdélyre kiszabott 500 000 tallér hadisarcból a még hátralévő részt („talám mintegy két vagy háromszázezer forint”) a nagyvezír elengedte.⁴²

Mindezek után Apafi Mihály és kísérete – közöttük Haller Gábor is – elindultak haza. Estére Alsónémedibe értek. Másnap hajnalban törökök érkeztek a fejedelem szállítására, és erőszakkal visszavitték Hallert a nagyvezír táborába. Rozsnyai szerint Apafi írt egy levelet a nagyvezírnek, miszerint „nem hír nélkül hozta el ő nagysága, hanem úgy tudja, hogy szemtől szembe kérte volna el magától az fővezértől ő nagyságától az búcsúzásakor”. Hallert a következő napon, 16-án a nagyvezír Ercsiben lefejeztette. Apafi 21-én Szegednél átkelt a Tiszán, 30-án pedig megérkezett Algyógyra, ahová a helytartók és a fejedelemsasszony is elé vonultak.⁴³

Erdélyben a fejedelem távolléte alatt Marosvásárhelyen lezajlott a különféle vádaskodásokkal tarkított, ám tényleges eredményt alig felmutató országgyűlés.⁴⁴ A helytartók és a fejedelemsasszony intézkedtek Teleki Mihály kővári főkapitány ügyében is, aki ugyan már 1663 márciusában hűséget esküdött a fejedelemnek, de csak szeptember végén tudott bemenni Erdélybe. Megegyeztek továbbá Ébeni István szamosújvári és kolozsvári főkapitány közvetítésével a császári őrségekkel azok ellátásáról, hogy a környéket megóvják a katonák esetleges önkényes élelembeszerzéséből fakadó károktól. Ennek keretében a kolozsvári német kommandáns embereinek szabad járást biztosítottak, hogy egyes termékeket be tudjanak szerezni,⁴⁵ ami a helyőrségeknek is könnyebbséget jelentett, kevesebb katonai erőt kötött le az ellátmány biztosítása. Korábban valószínűleg ebből a célból hagyta el Kolozsvárt kétfázslónyi katonaság, melynek hírére a váradi pasa azonnal 1800 embert küldött a város elfoglalására, de azok, miután a bennmaradt őrség nagyságáról értesültek, Körösfeketetőnál visszafordultak.⁴⁶

A hadjárati idény vége felé felütötte a fejét a hír, miszerint a tatárok hazafelé is Erdélyen keresztül fognak vonulni. Ez végül nem következett be, a moldvai vajda viszont a fejedelemségen át vonult országába. Várad felől érkezett, az Ojtozi-szoroson pedig december 11-én kelt át. Útjuk során, Bánffy Dénes szerint „kárt tettek, de szenvedhetők”.⁴⁷ A hazatérő fejedelem pedig december 23-án kibocsátott „az Nagyszamosnak két felén, de kiváltképen a túlsó részén valók” számára egy pátenst, amelyben megtiltotta a töröknek való hódolást. Többen e dokumentummal támasztják alá azon állításukat, hogy Apafi valójában nem akarta a magyarországiak behódoltatását. A pátenstben azonban teljesen másról van szó: a fejedelem ez esetben saját alattvalóinak tiltotta meg a váradi törököknek való adófizetést. Fontos ugyanakkor, hogy

⁴² Bethlen 1993. 196–197. o.; Czeglédi 1859. 61–62. o.; Rozsnyai 1867. 334–335., 368–370. o.

⁴³ Apafi 1900. 88. o.; Bethlen 1993. 197–198. o.; Czeglédi 1859. 62–63. o.; Kraus 2008. 739. o.; Rozsnyai 1867. 273., 372–379. o. – Haller halálának okai máig tisztázatlanok, részletes vizsgálatától itt most eltekintünk.

⁴⁴ Bethlen 1993. 183–188. o.; EOE XIII. 43–45., 248–260. o.; Szalai 2021a. 233–234. o.

⁴⁵ Szalai 2021a. 235–236. o. és Trócsányi 1972. 39–41. o.

⁴⁶ Kraus 2008. 720. o.

⁴⁷ Barta 1984. 48. o.; Kraus 2008. 739. o.; Nemes 1902. 385. o.; TML II. 632., 636., 645., 648. o.

a behódolók számára kegyetlen retorziókat helyezett kilátásba, amelyek végrehajtását a kővári főkapitányra bízta. A továbbiakban pedig felszólította a helyi lakosságot, hogy Teleki minden parancsát teljesítsék. A pátens kiadását egyébként a főkapitány kérte a fejedelemtől december 16-án írt levelében.⁴⁸

A fordulat

Az erdélyi fejedelemnek annyi problémát jelentő, császári őrséggel ellátott várakban a helyzet Kolozsvár 1662-es sikertelen török ostromát követően rendkívül stabilnak látszott, ám 1663. december 5-én a székelyhídi német katonaság tizenkét havi zsoldjuk elmaradása miatt fellázadt, és elkergette a vár parancsnokát. Hamarosan írtak egy levelet Apafinak, melyben 5 feltétel mellett felajánlották szolgálataikat Erdély urának. A fejedelmi udvarban ugyan tartottak egyrészt a császártól, másrészt meg attól, nehogy a vár török kézbe kerüljön, de végül kisebb módosításokkal elfogadták a feltételeket, a várba pedig egy magyar tisztet küldtek.⁴⁹ A székelyhídi eset híre előbb-utóbb eljutott a többi császári őrséghez is. A helyzetet a szatmári parancsnok, Wolfgang Friedrich Cob aggasztónak találta, ezért a császáriak által megszállva tartott várakban igyekezett lecserelni a német parancsnokokat. Ez viszont nem mindenhol ment zökkenőmentesen. Kolozsvárra az új parancsnok január 21-én érkezett meg, ám 24-én a közkatonák előre egyeztetett forgatókönyv szerint kikergették a városból a többi tiszttel együtt, a következő nap pedig követet küldtek a fejedelemhez. Apafi igen megörült a hír hallatán, és elküldte Ghillányi Gergely tized-főárendátort és Veér Györgyöt a városba.⁵⁰

Január utolsó napján összeült a nagysinkai országgyűlés, melyen számos más kérdés mellett immár Kolozsvár ügyét is rendezni kellett. Közben érkezett vissza Ghillányi és Veér, valamint a velük elküldött német követek, akik elhozták a várőrség írásba foglalt, 5 pontból álló feltételeit is. Ezek nagyrészt megegyeztek a székelyhídiak feltételeivel. Az országgyűlésen ezeket elfogadták, továbbá döntöttek arról, hogy a fejedelem a tanácsurakkal, valamint a három nemzetből választott kísérekkel látogassa meg a várost.⁵¹

Kolozsvár birtokba vételével nem is késlekedtek. Nemes János háromszéki főkapitány február 28-án már mustrálta a vele együtt Apafi Mihály mellé vonuló katonákat, március 4-én pedig kíséretével együtt a fejedelem bevonult a kincses városba.⁵² Eddigre ugyanis végleg egyértelművé vált, hogy a határ kérdésében az oszmán fél nem fog

⁴⁸ EOE XIII. 277–278. o. és TML II. 648–649., 664. o. Vö. R. *Várkonyi* 2010. 168. o. és *Varga J.* 2007. 292. o.

⁴⁹ *Bagó* 2006. 142–143. o.; *Bethlen* 1993. 198–199. o.; *Kraus* 2008. 740. o.

⁵⁰ *Bagó* 2006. 143–144. o.; *Bethlen* 1993. 201–202. o.; *Kraus* 2008. 743. o.; *Linczigh* 1989. 80–81. o.; TML II. 653. o. – Ghillányi a fejedelem egyik legkorábbi és legbefolyásosabb híve, illetve ekkor már sógora is volt. *Dáné* 2020. 75., 77–88. o.

⁵¹ *Bagó* 2006. 143–144. o.; *Bethlen* 1993. 204. o.; EOE XIII. 49–53., 281–300. o.

⁵² *Apafi* 1900. 88. o.; *Kraus* 2008. 743. o.; *Nemes* 1902. 386. o.

engedményeket tenni, a határmenti vilajetek terjeszkedésének megfékezéséhez pedig minél gyorsabban ki kellett építeni egy új végvárvonalat Kolozsvár központtal.⁵³

A fejedelem bevonulása után érkezett az utóbb hamisnak bizonyult hír, miszerint 300 janicsár megszállta a Habsburg-párti őrséggel bíró Sebesvárt. Érdekes módon Bethlen János kancellár csupán annyit közöl történeti művében, hogy a környéken adóztató „nem több mint hatvan váradi török” híre jutott el a fejedelemhez. Sebesvár elestének álhíre viszont futótűzként terjedt. Teleki Kővárból március 10-én már megírta Csáky István szatmári főkapitánynak, hogy nem igaz a híresztelés, de még március 27-én Kászoni Mártonnak írt levelében is kénytelen volt cáfolni azt.⁵⁴ A hírek hallatán Bánffy Dénest azonnal kiküldték a környékre. Ő a törököket Hunyadon meglepte, és fegyveres összetűzés nélkül távozásra kényszerítette, Sebesvárba pedig saját csapataiból vezényelt katonaságot. Kolozsvárról a németek nagy részét kivonták, és a vármelegyék, illetve a szász székek között osztották szét őket. Kezdetét vette a város végvárrá szervezése.⁵⁵

Eközben Naláczy István udvarmester, akit a nagysinkai országgyűlés után küldtek a nagyvezírhez, március 16-án visszatért a szultán nevében a nagyvezír által írt levéllel, valamint – Apafi szavaival élve – a „magyarországiaknak küldött assecuratoriával, de rosszal”.⁵⁶ Apafi maga ítélt rossznak a bizonyoságlevelet, mivel az a felső-magyarországiakhoz nem jutott el.⁵⁷ Ezenkívül, amint arról Csáky István tájékoztatta Rottal János császári titkos tanácsost április 4-ei levelében, megkezdődött az erdélyi csapatok felkészítése „az török császár akaratjából, oly okkal, hogy mihent újabb parancsolatot vesznek, kengyelben legyen lábok”.⁵⁸ A fejedelem közben március 24-én elhagyta Kolozsvárt, 29-én viszont a városban hagyott németek újabb lázadást szítottak, ezúttal ellene. Kénytelen volt visszatérni, majd miután lecsendesítette a zúgolódást, a városban 150 fős erdélyi őrséget hagyott, maga pedig 114 német katonával, illetve az őrnagyukkal elindult Balázsfalvára. Itt összehívta a fejedelmi tanácsot, ahol úgy döntöttek, hogy a német katonák közül 500 gyalogost és 300 lovast megtartanak, a többi pedig titokban elbocsátják.⁵⁹

⁵³ Belényesi Ferencet még az előző év végén küldték Nándorfehérvárra, hogy a határ kérdéséről tárgyaljon. Belényesi január 11-én tért vissza a nagyvezír levelét kézbesítő török követ társaságában. Ebből pedig világossá vált, hogy a törökök semmilyen engedményre sem hajlandók. *Apafi* 1900. 88. o.; *Bethlen* 1993. 198–203. o.; *R. Várkonyi* 1984. 44. o.; TML II. 647. o. A Kolozsvár birtokbavétele és a határvédelem kiépülése közötti összefüggésre már Szilágyi Sándor is rámutatott. *EOE* XIII. 52–53. o.

⁵⁴ TML III. 63., 84. o.

⁵⁵ *Bethlen* 1993. 204–207. o.; *Kraus* 2008. 743–744. o.; *Szalai* 2023. 116–117. o.; TML III. 64. o. A végvárra szervezés körüli vitákhoz lásd *EOE* XIII. 308–314. o.

⁵⁶ *Apafi* 1900. 88. o.; *Bethlen* 1993. 205–206. o.; *Kraus* 2008. 756. o.

⁵⁷ „Értem, hogy zsidognak azok is, és hódulást nyilván beszéllenek, kívánván látni az atnamét is, mellyel az török adós nekik Erdéllyel együtt” – írta Lippay György május 20-án Wesselényi nádornak. *Lippai* 2015. 431–432. o.

⁵⁸ *RCsL* 65. o.

⁵⁹ *Apafi* 1900. 88. o.; *Bethlen* 1993. 208. o.; *Kraus* 2008. 744., 755–756. o.

Kolozsvár birtokbavétele ezzel lezárult, ám a Várad elleni védelem kulcsának számító város megszerzésének súlyos következményei voltak a Habsburgokkal való viszony alakulását illetően. Teleki Mihály személyén keresztül ugyanis már 1663 vége óta javában zajlott a két fél közötti titkos egyezkedés. A tárgyalásokat azonban a két fellázadt őrség, különösen Kolozsvár ügye teljesen más mederbe terelte. A császár által a tárgyalásokra hivatalosan felhatalmazott páter, Kászoni Márton Ghillányit és Torma Istvánt vádolta azzal, hogy ők lázítják az őrségeket. Aztán Teleki állítólag megígérte Cobnak, hogy a kolozsvári lázadókat ki fogják szolgáltatni neki, bár a kővári főkapitány szerint a szatmári várparancsnok félreértette a dolgot. A heves levélváltás során Teleki még azt is megírta Kászoninak, hogy a császárnak ki kellene vonnia az őrségeket Erdélyből, illetve figyelmeztette, hogy a fenyegetésekkel semmire sem fog menni. Az ügy egészen I. Lipótig jutott, ám végül Kászoni közbenjárására a kővári főkapitány Habsburgok iránti hűségét nem vonták kétségbe, és még a tárgyalások mihamarabbi folytatásáról is határoztak.⁶⁰

Bécs 1664-ben a rendelkezésére álló erőit három csoportra bontotta. A két szélső szárny gyors támadásával kísérelték meg megszerezni a kezdeményezést, míg a főerőkkel Montecuccoli a Duna mentén állomásozott. Wesselényi nádor ugyan szeretett volna Kassa környékére is katonaságot vezényelni, ám ezt végül elvetették. Helyette Jean-Louis Raduit de Souches tábornagy vezetésével Alsó-Magyarországon terveztek támadni. A felső-magyarországi akció azonban nem került le a napirendről. De Souches április 21-én Nyitra alól írta Apafi fejedelemnek, hogy a vár bevétele után Léva ostromát tervezi, utána pedig Felső-Magyarország Erdéllyel határos vidékére fog vonulni. Levele azonban csak május végén jutott el Erdélybe.⁶¹ Ezt erősíti Lippay György esztergomi érsek egyik levele is: „Csak az vagyom hátra, hogy Zúza uramat is úgy készítse és küldje mennél hamarabb ő felsége az Felföldre, és Erdély segítségére, hogy jó és elegendő legyen” – írta május 12-én Wesselényi nádornak.⁶² Erdéllyel tehát komolyan számoltak, a tárgyalásokat is ezért igyekeztek Bécsből feléleszteni.

A kővári főkapitány a tárgyalásokról egy 8 pontból álló írással érkezett vissza Erdélybe. Ebben Lipót császár Apafira bízta, hogy Székelyhíd ne kerüljön török kézre, de legalább a lázadó tisztek kiadatását kérte tőle. Biztosította a fejedelmet, hogy nem fogja a töröknek bemutatni a vele folytatott tárgyalások dokumentumait, cserébe viszont azt kérte, hogy fedje fel a felső-magyarországiakkal folytatott levelezését, illetve nevezze meg a szervezkedés vezetőit. Megüzente, hogy ha a török hadba hívja, a császári őrségekre hivatkozva maradjon otthon. Kivonásukra tehát nincs szükség. Sőt, az erdélyiek gondoskodjanak az ellátásukról, nehogy ott is lázongások törjenek

⁶⁰ EOE XIII. 315. o.; Kraus 2008. 744. o.; TML III. 61–62., 80–84., 97. o.; Trócsányi 1972. 41–42. o.

⁶¹ Bagi 2017. 77–80. o.; Bethlen 1993. 214–215. o.; Czigány 2020. 357., 359–360. o.; Perjés 2002. 377–378., 410–411. o.; Sudár 2017b. 101–102. o.

⁶² Lippai 2015. 429–430. o.

ki. Apafi azonban nem tudott érdemi választ küldeni.⁶³ Közben ugyanis a nagyvezír, miután De Souches ellen küldte a váradi, az egri és a temesvári pasákat a fehérvári szandzsákat birtokló pasával és a tatárok egy részével, az erdélyi fejedelmet is felszólította a hozzájuk való csatlakozásra. Apafi május 9-ei levelében azzal mentegetőzött, hogy nem tud indulni, mivel nincs takarmány az igásállatok számára, illetve értesülései vannak arról, „hogy Erdély határain ellenséges hadsereg mutatkozik”.⁶⁴ Tisztában volt azonban vele, hogy így csupán az indulást tudja halogatni. Követségbe küldte tehát Szatmárra – a később jelentős diplomatává emelkedő – Macskási Boldizsárt, és megüzente, hogy „ha egy példa során nem válik nyilvánvalóvá a császárpárt hadviselése Erdély ellen, akkor el kell indítania hadát Magyarországra”.⁶⁵ Teleki május 20-án még azt írta Kászoninak, hogy a követ úton van, viszont már előre informálta a páttert a fejedelem üzenetét illetően: „Nem lehetvén azért egyebet mit cselekedni, ő nagyságának ki kell táborban szállani ad 8. Junii, de nem leszen ártalmas ő felségének és az kereszténységnek, kirúl Kegyelmed Macskási uramtúl büvön fog érteni.”⁶⁶

Eddigre azonban már javában folytak egy titokban szervezett Várad elleni akció előkészületei. A támadás terve eredetileg a márciusban török fogságba esett Barkóczy Zsigmond kiszabadításának ötletéből született meg, ám Rákóczi László, Pető Zsigmond, valamint Barkóczy István és Ferenc viszonylag gyorsan bevonták Kászonit és Cobot is, végül pedig még Csáky István szatmári főkapitány is csatlakozott a megmozduláshoz. Ennek nyomán a pasa távolléte miatt meggyengült Váradot május 27-én hajnalban egy pár ezer magyar és német katonából álló csapat rohanta meg. Fegyelmetlenségük miatt azonban céljukat nem tudták elérni, Rákóczi László pedig életét vesztette az akcióban, bár a megmaradtak óriási zsákmánnyal tértek vissza.⁶⁷

A támadás hírére először Ébeni István írta meg Gyulafehérvárra, majd a Szatmárról hazatérő Macskási Boldizsár is megerősítette azt. Kászonin közben – a Várad alatti vereséget már-már győzelemmé szépitve – megüzente, hogy katonáik hamarosan Erdély ellen fognak vonulni. Ez viszont annyira megrémítette Ghillányit, hogy javasolta a fejedelemmasszony elküldését a biztonságosabb Szebenbe, emiatt pedig kisebb pánik tört ki Gyulafehérváron. A zarnócai török vereség híre is ezekben a napokban jutott el Erdélybe.⁶⁸ A dolgot tovább bonyolította, hogy ezekkel egy időben, június 3-án érkezett meg a nagyvezír újabb, a hadba vonulást sürgető követe a fejedelemhez. Végül Bánffy

⁶³ Bethlen 1993. 212–214. o. és Trócsányi 1972. 42–43. o.

⁶⁴ Bethlen 1993. 209–210. o.; Kraus 2008. 757. o.; Sudár 2016. 475–476. o.; Uő 2017b. 101. o.

⁶⁵ Bethlen 1993. 214. o.

⁶⁶ TML III. 121. o.

⁶⁷ Barta M. 2021. 144–145. o.; Bethlen 1993. 215–216. o.; Horn 1990. 85–89. o.; Kraus 759–760. o.

⁶⁸ De Souches viszont a hírekkel ellentétben nem aratott óriási diadalt, Léva alól elkergetett csapatai csupán sikeres utóvédharcot folytattak, ráadásul kimerült hadait az élelmiszerhiány is gyötörte. Az események további menetét azonban nagymértékben befolyásolta, hogy a Várad elleni portya hírére az egri és a váradi pasát hazarendelték, Souches pedig erősítést kapott. Bagi 2017. 81–83. o.; Komjáti 2017. 121–122. o.; Sudár 2016. 475–479. o.; Uő 2017b. 102–103. o.

Dénes javaslatára Macskásit visszaküldték Szatmárra azzal az üzenettel, hogy ne vonuljanak Erdély ellen, mivel „Várad városának ostromával kielégítően megmutatták hadaikat”.⁶⁹ Az akció utóközöngéjeként a hazaérkező Kücsük pasa levelet írt Boldvai Márton várkapitánynak Székelyhídra, melyben kérdőre vonta, hogy a fejedelem miért nem vonult ki vele együtt, illetve hogy „mi az oka, hogy azon hadaknak híret ide Váradra kegyelmőd be nem küldte”, majd fenyegetően feltette a kérdést: „avagy talám az erdéli fejedelem is közös volt azon dologban”?⁷⁰

Az utolsó felvonás: megromlik az erdélyi–Habsburg viszony

A váradi események híre a fejedelemre és a tanácsurakra is nagy hatással volt. Egyrészt feléledt a remény, hogy a várost vissza lehet foglalni az oszmánoktól,⁷¹ másrészt újabb lendületet adott a tárgyalások folytatásához. Első lépésként az 1664. június 8-án Tövis mellett összeült tábori gyűlésen az ország előkelői megvitatták, hogy a Teleki által még május elején kézbesített pontokra milyen választ adjanak I. Lipótnak.⁷² Székelyhíd várát hajlandók voltak visszaadni a császáriaknak, a lázadás szervezőit viszont nem akarták kiadni, és a felső-magyarországi, hódolást szorgalmazók névsorát és leveleiket sem voltak hajlandók feltárni. Továbbá arra a pontra, hogy az erdélyi sereg ne vonuljon hadba a császár ellen, azt felelték, hogy ezt nem tudják teljesíteni, viszont „olyan sereget fogunk elővezetni, amelynek inkább csak a nevét hallja a Kereszténység, mint az erejét tapasztalja meg”.⁷³ Székelyhíd átadásának elhatározásában alighanem annak is komoly része volt, hogy Boldvai Márton leveleiből egyértelművé vált, miszerint a vár megtartása hatalmas nehézségekbe ütközik, a német őrség pedig ismét zúgolódnak kezdett.⁷⁴ Telekire, még mielőtt elindult volna Szatmárra, további pontok kieszközlését is rábízták: Lipót ígérje meg, hogy az őrsegeket később ki fogja vonni, de addig is utasítsa a várak parancsnokait, hogy levelezzenek a fejedelemmel, illetve az erdélyiek kapjanak szabad bejárást az erősségekbe; a császár akkor kössön békét a törökkel, ha Váradot visszafoglalták; illetve arra számítottak, hogy Székelyhíd is vissza fog kerülni Erdélyhez.⁷⁵

Teleki küldetését azonban a folyamatosan beérkező török követek miatt indulása után is módosítani kellett.⁷⁶ Váradján, ahova az erdélyi tábor június 14-én érkezett meg, a rendek elhatározták, hogy ha Apafinak el kell hagynia az országot, akkor ők együtt

⁶⁹ Apafi 1900. 88. o. és Bethlen 1993. 216–217. o.

⁷⁰ TMÁO IV. 115–116. o.

⁷¹ Horn 1990. 89–90. o.

⁷² EOE XIII. 322–323. o. és Kraus 2008. 760. o.

⁷³ Bethlen 1993. 217–220. o.

⁷⁴ Bagó 2006. 145–147. o.; Barta 1984. 49. o.; Kraus 2008. 757. o.; Szalai 2019. 142–154. o.; TMÁO IV. 104–112. o.; TML III. 75–79., 105–110., 133–135. o.

⁷⁵ Bethlen 1993. 220–221. o. és Trócsányi 1972. 43. o.

⁷⁶ Trócsányi 1972. 43. o.

fognak működni a szatmáriakkal, és ezt Telekinek is megírták.⁷⁷ A fejedelem viszont 18-án újabb levelet írt a kővári főkapitánynak, melyben megüzente, hogy értesülései szerint „az Kegyelmed oda való járása igen publicummá lőtt Szathmárt, mely ha úgy léssen, veszedelem következik belőle”.⁷⁸ Bánffy Dénes ugyanekkor írt levelében pedig egy tervet is felvázolt a hadba vonulás elkerülésére.⁷⁹

Teleki közben Szatmárra ért, miután feltehetően találkozott Aranyosmeggyesen Csáky Istvánnal is. Csáky a nádor megbízásából még márciusban találkozott először vele, a szatmári főkapitány jelenlétét tehát Wesselényi Ferenc Erdéllyel fenntartott kapcsolatainak tükrében értelmezhetjük.⁸⁰ Szatmáron Cob és Kászoni szavát adta, hogy a Teleki által vitt feltételek elfogadását fogják szorgalmazni a császárnál. A kővári főkapitány pedig ezt követően, július elején visszatért Erdélybe.⁸¹ Közben viszont Cobék is értesülhettek róla, hogy a fejedelem táborba szállt, és az sem kizárt, hogy Teleki követsége a folyamatos kiegészítések és módosítások miatt nem tűnt számukra sem túl meggyőzőnek, sem elég határozottnak. Kavarogtak a hírek, Cob pedig azonnal cselekedett. „Ez napokban ütvén bé Szathmárról valami marhahajtó katonák és németek, sok ezer marhákat hajtottanak ki az országból” – írta naplójában Nemes János.⁸²

A történetek rekonstruálása során hitelt adhatunk Cob utólag írt leveleinek, melyekben leszögezte, hogy ő csak a hadak demonstrációjára adott parancsot. Ezzel lényegében egybevág a német tisztek állítása is, akik szerint Cob úgy értesült, hogy Apafi már elhagyta az országot, ezért kiküldte őket, hogy a környéken okozott károkkal kényszerítsék hazatérésre az erdélyi hadakat, ám csak akkor, ha azok már valóban külföldön vannak.⁸³ A sereg Kolozsvárig vonult, ám ekkor Kökényesdy György szatmári vicekapitány⁸⁴ magyar katonái saját szakállukra egészen Tordáig felpredálták a környéket. Az okozott kár elég jelentős volt, hírükkel pedig „a Mezőségen és Marosvásárhelyen nagy bujdosást okoztak”.⁸⁵ A fejedelem, táborával együtt, július 4-én Vajasad mellé, „a gáldi rétre” vonult, 7-én pedig már Marosdécse mellett álltak. Eddigre viszont a szatmáriak már úton voltak hazafelé. Apafi üldözésükre küldte Telekit, ám emberei

⁷⁷ *Apafi* 1900. 88. o. és *Kraus* 2008. 760–761. o.

⁷⁸ TML III. 144–146. o. Bánffy Dénes konkrétan fogalmazott. „Urunknak írtak olyat is ma, hogy Csáki István uram publice beszélte, hogy már Istennek hála, Erdélyt is magunkévá töltük; bizony igen meg búsult rajta.”

⁷⁹ „Tetszik az uraknak az is, hogy intimálja Kegyelmed azt is Cob uramnak, hogy újabb-újabb patenseket bocsásson ki erős fenyegetőzés alatt, most pedig hova hamarabb egynehányat, hogy ki ne menjen urunk és Erdély stb. és azokban adjon hódolt emberek kezébe is, az kik ejtenék Váraddá török kézben; de ezt caute kellene cselekedni, hogy meg ne tudná a török, hogy mesterség.” TML III. 145–146. o.

⁸⁰ *Barta M.* 2021. 145–147. o. és *Trócsányi* 1972. 44. o.

⁸¹ *Bethlen* 1993. 221–222. o. és *Kraus* 2008. 762. o.

⁸² *Nemes* 1902. 387. o.

⁸³ *Bethlen* 1993. 222–223., 226. o. és TML III. 165–167. o.

⁸⁴ Helyére 1663 elején ugyan kinevezték Szodoray Mihályt, ám a háború végéig úgy látszik, még ő töltötte be a tisztséget. *Barta M.* 2021. 118. o. és RCsL 67. o.

⁸⁵ *Barta M.* 2021. 148–149. o.; *Bethlen* 1993. 222. o.; *Kraus* 2008. 762. o. Szilágyi Sándor Kraus alapján tévesen azt állítja, hogy Kökényesdyék Marosvásárhelyig nyomultak. EOE XIII. 58–59. o.

elgyötört állapota miatt ő ennek nem tudott eleget tenni. Kraus szerint 1000 erdélyi katonát küldtek „e rablómadarak helyzetének kifürkészésére”, 150 katonát pedig Székelyhídra, ám ők átálltak a magyarországiakhoz.⁸⁶ Mindezek fényében Trócsányi Zsolt azon megközelítését, mely szerint az akció a tárgyalások eredményeként valósult meg, és ezáltal is javult a Habsburg–erdélyi viszony, egyértelműen elvethetjük.⁸⁷

Nem sokkal az események után, július 11-én megérkezett a „fővezér csauzza” az akkor már Kocsárdnál táborozó fejedelemhez. Köprülüzáde Fázil Ahmed levelében hírrül adta, hogy bevette Zrínyi-Újvárt, illetve megparancsolta, hogy egyelőre maradjanak otthon országuk védelmében, de a sereget mindenképpen tartsák egyben, és várják a további utasításait.⁸⁸ A nagyvezír üzenetét akkor érthetjük meg igazán, ha tudjuk, hogy a Zrínyi-Újvár június 30-ai bevételét követő nagyjából két hétben nem igazán tudta, hogy hadjáratát milyen irányba is folytassa. Azt pedig szintén érdemes megemlíteni, hogy miután De Souches báró június 9-én megkezdte Léva ostromát, a nagyvezír ismét Alsó-Magyarországra rendelte a váradi és az egri pasát, viszont ezúttal Várad védelméről is gondoskodott, odarendelve a temesvári pasát.⁸⁹ A szatmáriak erdélyi beütése ugyanakkor nem befolyásolhatta a nagyvezírt a vizsgált parancs kiadásában: levelét a Zrínyi-Újvár eleste utáni napokban írta, de július 5-e előtt – erre az egyik megjegyzése enged következtetni.⁹⁰ A támadás híre az erdélyi fejedelemhez minden bizonnyal 4-én érkezett meg, amikor elindult Kolozsvár felé seregével, a szatmáriak akciója pedig a megelőző napokban kezdődött. Vagyis a nagyvezírnek még az előtt kellett megírnia a levelet, mielőtt a történet híre eljuthatott hozzá.

A szatmáriak betörésének több fontos következménye is volt. Az egyik ezek közül a kolozsvári németek újabb zavargása, bár a zendülést végül sikerült megelőzni.⁹¹ A másik az, hogy az akció – a nagyvezír levelével és Zrínyi-Újvár elestének hírével együtt – megerősítette a török pártot, a fejedelem pedig utasította Boldvai Mártont, hogy mégse adja át Székelyhidat. A felső-magyarországi megyék titokban Erdélyben tartózkodó követét, Bálintffy Zsigmondot is „jó reményekkel telve” elbocsátották.⁹² Talán a Kolozsvár környéki eseményekkel, illetve a városban támadt zavargással is összefüggésben július vége felé a váradi törökök megtámadták Kajántót, ahonnan rabokkal és marhákkal fordultak vissza. A hír hallatára Veér György üldözőbe vette őket, és a Meszesi kapuban kisebb összecsapás során a foglyok többségét kiszabadította.⁹³ Udvarhelyi György augusztus 2-án Telekihez írt leveléből azt is tudjuk, hogy az erdélyiek

⁸⁶ *Apafi* 1900. 88–89. o.; *Kraus* 2008. 762. o.; *Nemes* 1902. 387. o.; TML III. 162–164. o.

⁸⁷ *Barta M.* 2021. 149. o.; vö. *Trócsányi* 1972. 44. o.

⁸⁸ *Apafi* 1900. 89. o.; *Bethlen* 1993. 223–224. o.; TML III. 167–168. o.

⁸⁹ *Sudár* 2017a. 282. o. és *Uő* 2017b. 104–105. o.

⁹⁰ *Bethlen* 1993. 223–224. o. és *Sudár* 2017a. 282. o.

⁹¹ *Bethlen* 1993. 225–226. o. és TML III. 168–169., 178. o.

⁹² *Bethlen* 1993. 224. o.

⁹³ *Uo.* 226. o.; *Kraus* 2008. 763. o.; TML III. 195–197. o.

panaszt tettek Váradon, de – amint azt a visszatérő Nagy Istvántól hallotta Udvarhelyi – a pasa „senkit érette meg nem büntetett s csak egy rabot is el nem bocsáttatott”.⁹⁴

Az eseményekkel párhuzamosan zajlott a kecei tábori gyűlés. A július 20-án összeülő rendek a közelmúlt eseményei miatt határoztak a tábor egyben tartása felől. Az országgyűlés végén érkeztek meg Lipót császár, Rottal János, Cob és Kászoni levelei is, melyekben tudósítottak arról, hogy hajlandók elfogadni az erdélyiek pontjait, ám a fejedelem leveleikre nem válaszolt.⁹⁵ Nem elképzelhetetlen, hogy a császár kifejezetten kedvező válasza a nem várt fejleményeknek is köszönhető, vagyis Bécs ezzel akarta Erdélyt visszacsábítani a tárgyalásokhoz. Wesselényi nádor követe pedig július 31-én találkozott Apafi fejedelemmel.⁹⁶

Augusztus 1-jén eljutott a fejedelemhez De Souches lévai győzelmének a híre, melyet Kászoni július 29-én írt meg Telekinek. Két nap múlva viszont megérkezett a nagyvezír levele, melyben beszámolt a Kanizsa körüli sikereiről (miközben másnap, augusztus 1-jén lezajlott a szentgotthárdi csata). Apafi a következő napon már utasította is Telekit, hogy Kászoniéknak „írja meg, az fő vezérnek feltött szándéka az, hogy ott végezvén dolgát, meg fordul Alsó Magyarországra”.⁹⁷ A fejedelem, mint láttuk, nem volt hajlandó folytatni a tárgyalásokat, de feltehetően nem is akarta nyíltan megszakítani a kapcsolatot. A szívélyes gesztust pedig már csak azért is szükségesnek látta, hogy elterelje a figyelmet a felső-magyarországiakkal folytatott tárgyalásairól. 3-án ugyanis az ő követük is megérkezett, kérve egy újabb kezeslevelet a szultántól, illetve azt, hogy a fejedelem két héten belül érkezzen Váradra a seregeivel. Ellenkező esetben kilátásba helyezték, hogy magához a nagyvezírhez fognak követet meneszteni. Mindez azonban nem maradt titokban, ez ügyben Cob, illetve a nádor is fenyegető hangnemben írt Apafinak, aki viszont válaszában igyekezett tagadni.⁹⁸

A fordulatot végül augusztus második fele hozta el. 16-án érkezett meg a nagyvezír táborából Fogarasi János, aki elmondta, hogy a török hadsereg jelentős élelmiszerhiánnyal küzd. 20-án pedig megérkezett Cob és Kászoni közösen írt, 18-ai levele, melyben beszámoltak a szentgotthárdi győzelemről. Apafi fejedelem a hír hallatán elküldte Petityvity-Horváth Kozmát tárgyalni Rottal Jánoshoz. Ebben a szentgotthárdi győzelem hírére kívül az is szerepet játszott, hogy a felső-magyarországi csapatok már gyülekeztek.⁹⁹ Szeptember 1-jén pedig a fejedelem megkapta az az évben a nagyvezír mellé rendelt állandó követ, Baló László levelét, aki szemtanúi hitelességgel írta le a szentgott-

⁹⁴ TML III. 202. o.

⁹⁵ *Bethlen* 1993. 226–230. o.; *EOE* XIII. 326–328. o.; *Kraus* 2008. 762–763. o.

⁹⁶ *Apafi* 1900. 89. o.

⁹⁷ *Bethlen* 1993. 230. o. és TML III. 198., 203. o.

⁹⁸ *Bethlen* 1993. 230–232. o.

⁹⁹ A Wesselényi nádor által összehívott csapatok mustrájára végül Szendrőn került sor szeptember 4. és 10. között. *Barta M.* 2021. 149. o.; *Lippai* 2015. 446. o.; *TMÁO* IV. 141–142. o.; TML III. 226., 233. o.

hárdi csatát, és tudatta, hogy „már az békesség dolga is tractáltatik”.¹⁰⁰ Apafi utasította: „szorgalmatosan reá vigyázzon hűséged az két fél között lévő tractára”. Mindenekelőtt érje el, hogy a határ és az adó ügye a békében rendeződjön el, „mert ha szintén benünköt Erdélyt nem respectálnak is, Erdély nélkül soha békességek nem lehet, holott ez mostani iga alatt csalhatatlanul elvesz Erdély; ez elveszvéen, elvesz Magyarország s a többi is.”¹⁰¹ Minden bizonnyal hatással volt erre az is, hogy ekkorra már visszaérkezett Váradról Paskó Kristóf, aki a közelmúltban Halmágy térségében a váradi és jenői törökök által végrehajtott újabb rablások miatt járt a váradi pasánál, ám küldetése kudarcra végződött.¹⁰²

Eddigre Petrityvit-Horváth Kozma is visszatért, mégpedig kedvező válaszokkal, illetve megérkezett Cob és Kászoni követe, akik írásban biztosították Apafit, hogy nem fogják felelősségre vonni az átállt katonákat, ha a fejedelem elengedi őket. A katonák közül azonban alig akadtak olyanok, akik önként visszatértek volna.¹⁰³ Közben a Gyulafehérvárra összegyűlt rendek szeptember 23-án úgy döntöttek, hogy Telekit elküldik Bécsbe Lipót császárhoz. A fejedelem, Bethlen János és Bánffy Dénes pedig még azal is megbízták a kővári kapitányt, hogy útközben térjen be Rottalhoz, és közölje vele, hogy hajlandók átadni Székelyhidat, de úgy, hogy Cob ostromot színel. Bethlen október 1-jén kelt levelében még azt is megírta, hogy próbálja elérni azt, hogy ha Erdélybe telelő törökök érkeznének, egy Jenő elleni támadással akadályozzák azt meg.¹⁰⁴ Ekkor azonban váratlan fordulat történt: a titokban megkötött vasvári békét a felek szeptember végén Érsekújváron nyilvánosságra hozták és megerősítették. Az „arany békesség” hírért Baló László rendkívüli örömmel írta meg a fejedelemnek, akihez október elején érkezett meg a levéllel bizonyos Székely István. Külön kiemelte, hogy a békéből Erdély nincs kirekesztve, hiszen a 11 békepontból 6 érinti a fejedelemséget.¹⁰⁵ A pontokat átolvasva a fejedelem azonban nem nyugodhatott meg. Azonnal írt Telekinek, hogy mihamarabb térjen vissza, mert új megbízást fog kapni.¹⁰⁶

A békekötés ténye teljesen új helyzetet teremtett, Baló László kitörő öröme viszont nem csak a fejedelem szerint volt elszietett. „Hol van Magyarország biztonsága? Elveszett Érsekújvár! Hol van Erdély a váradi erőd nélkül? Ilyen feltételekkel hatalmas hadi költség nélkül is meg lehetett volna kötni a békét az elmúlt télen” – kesergett Bethlen János.¹⁰⁷ Csalódottságát könnyen megérthetjük, ha felidézzük, hogy az elmúlt

¹⁰⁰ Bethlen 1993. 232–235. o.; Kraus 2008. 764. o.; TML III. 226–229. o.

¹⁰¹ TMÁO IV. 143–144. o.

¹⁰² Bethlen 1993. 235. o.; Bognár 2020. 21–22. o.; TMÁO IV. 143–144. o.; TML III. 227. o.

¹⁰³ Bethlen 1993. 236. o. és Kraus 2008. 764–766. o.

¹⁰⁴ Bethlen 1993. 237–238. o.; EOE XIII. 61., 328–332. o.; Kraus 2008. 765. o.; Szalai 2019. 158–159. o.; TML III. 151–152. o.; Trócsányi 1972. 44. o.

¹⁰⁵ Baló valószínűleg az egyik pontot két részre bontva ismerte, mindenesetre nála ezek a számok (11 és 6) szerepelnek.

¹⁰⁶ TMÁO IV. 151–156. o. és TML III. 246–247., 254. o.

¹⁰⁷ Bethlen 1993. 238. o.

hónapok eseményei egyre inkább táplálták a reményt Várad visszaszerzését illetően. Reális esélye ugyan ekkor sem volt a város bevételeinek, ám a béke sem csak ebben a tekintetben volt kedvezőtlen Erdély számára. Balónak abban igazra volt, hogy a béke-pontok közel fele érintette a fejedelemséget, ám ezek többnyire nem az ország tényleges problémáival foglalkoztak. A szerződést ugyanis két nagyhatalom kötötte, akik az 1657 után Erdélyben kialakult válság miatt bonyolódtak háborúba egymással. Igyekeztek tehát a konfliktust kiváltó ellentéteket megoldani. A negyedik pontban megtiltották, hogy II. Rákóczi György és Kemény János fiai, illetve más felső-magyarországi személyek haddal vonuljanak a fejedelemségbe, valamint azt is, hogy török vagy erdélyi segítséggel valaki a Habsburgok területeire támadjon. Az utóbbi kitétel gyakorlatilag Felső-Magyarország elszakítását tiltotta meg. A hetedik pont arról rendelkezett, hogy a külföldre menekült erdélyiek hazatérhetnek, és birtokaikat is kapják vissza. A második és harmadik pontban a II. Rákóczi György által még birtokolt Szabolcs és Szatmár vármegyékről mondott le az oszmán fél, Székelyhidat pedig, amelyre mindkét birodalom igényt tartott korábban, a megegyezés szerint le kellett rombolni. A felek annak ellenére döntöttek így, hogy a vár ekkorra már újra erdélyi fennhatóság alá került. A fejedelemség számára az egyetlen kedvező pont az első volt, amely a császári őrsegek kivonásáról rendelkezett.¹⁰⁸ A béke ugyanakkor nem rendezte sem a Portának fizetendő adó, sem a fejedelemség nyugati határainak kérdését.¹⁰⁹ Ugyan az erdélyiek még 1665 nyaráig igyekeztek elérni, hogy a ratifikált békeokmányokba ezek is belekerüljenek, ám ebben kudarcot vallottak. Közben pedig a béke értelmében lerombolták Székelyhíd várát, és a császári őrsegek is elhagyták a fejedelemséget. Megkezdődhetett tehát az új, Kolozsvár központú végvárrendszer kiépítése.¹¹⁰

Összegzés

1663-ban Köprülüzáde Fázil Ahmed nagyvezír a már 1657 óta zajló és egyre kiterjedtebbé váló erdélyi válság gyors rendezésének reményében megtámadta a Habsburg Birodalmat. Az Erdélyi Fejedelemség ennek a háborúnak egy különleges résztvevője volt annak ellenére, hogy sem területén nem zajlottak komolyabb harci cselekmények, sem csapatai nem vettek részt nagyobb hadműveletekben. Következett mindez abból, hogy a két birodalom nyílt konfliktusát is alapvetően a fejedelemségben lezajlott események idézték elő. Ebből a szempontból sokatmondó az a tény, hogy a vasvári béke tíz pontjából öt Erdellyel, illetve az egykor hozzá tartozó Szabolcs és Szatmár vármegyékkel kapcsolatos. Ugyanakkor azt is fontos leszögezni, hogy a fejedelemség mind a Habs-

¹⁰⁸ Papp 2003. 641–643. o.

¹⁰⁹ Szalai 2021b. 547. o.

¹¹⁰ Bagó 2006. 149–152. o.; Bethlen 1993. 239–244. o.; Bognár 2020. 22–24. o.; Kraus 2008. 767–771. o.; R. Várkonyi 1984. 127–131. o.; Szalai 2019. 160–166. o.; Ud 2021b. 548–557. o.; TMAO IV. 163–169. o.; Trócsányi 1972. 44–51. o.

burg, mind az Oszmán Birodalom részéről elszenvedett különféle sérelmeket, melyeket a lehetőségekhez mérten igyekezett egyszerre orvosolni.

A fejedelmi kormányzatot a háború két éve alatt három kérdés foglalkoztatta leginkább. Egyrészt próbálták megakadályozni a váradi és jenői vilajetek agresszív terjeszkedését, illetve szerették volna elérni, hogy a Portának fizetendő éves adót szállítsák le a régi összegre. Másrészt a fejedelemség északnyugati részének újbóli birtokba vételéhez vissza kellett szerezniük a térség császári őrsegek által megszállva tartott várait. Erre pedig már csak azért is szükség volt, mert ezek nélkül a törökök elleni védelmet sem tudták megoldani. Első lépcsőben a várakban tartózkodó magyar főkapitányok, Ébeni István és Teleki Mihály személyén keresztül próbálta a fejedelem érvényesíteni a hatalmát. A határ védelmére már 1663 nyarán küldött Almás várába katonaságot, az akció azonban gyorsan kudarcot vallott. A nagy áttörést a székelyhídi és a kolozsvári őrseg fellázadása és átpártolása hozta el. Ezzel elkezdődhetett egy új végvári vonal megszervezése. Kolozsvár birtokbavételével egy időben már visszafordulásra kényszerítettek egy hódoltató török csapatot, július végén pedig a végvárrá szervezett város őrsege tényleges harc során, fegyverrel szabadította ki a fogságba vetett kajántói lakosokat. A várak visszaszerzése azonban nem volt problémamentes. Egyrészt az erdélyi szolgálatba átállt német katonaság elszállásolása, másrészt Székelyhíd őrsegének ellátása okozott komoly problémákat, ráadásul az ügy a Habsburgokkal folytatott titkos tárgyalásokat is majdnem megakasztotta. Végül a felmerült ellentétek elsimítása érdekében Székelyhíd visszaadására a fejedelmi kormányzat hajlandó is lett volna, a háború lezárása azonban ezt már szükségtelenné tette. A maradék császári katonaságot a béke értelmében 1665 elején vonták ki a fejedelemségből.

A másik két kérdésben azonban a fejedelem és kormányzata nem tudtak sikereket felmutatni. 1663 végére, illetve a következő év elejére ez teljesen egyértelművé vált, ezért az erdélyiek felvették a diplomáciai kapcsolatot a Habsburgokkal, természetesen titokban. Azt szerették volna elérni, hogy a háború céljai közé, majd pedig a békébe a Habsburgok révén kerüljenek bele a fenti ügyek is, ám végül ebbéli reményeikben is csalatkozniuk kellett. A fejedelem egyébként 1662 óta rendszeresen kérte az isztambuli angol követet, hogy járjon közben az érdekében, 1664 elején pedig az angol királynak is írt, ám Lord Winchilsea a levél kézbesítését jelentősen késleltette, így ez a halvány kísérlet is kudarcba fulladt.¹¹¹ Erdély végleg elvesztette területének közel egynegyedét, egyik legnagyobb városát, Váradot, legfontosabb kereskedelmi útvonalát, valamint gabonatermő vidékeinek többségét.¹¹²

Erdély vazallusi státusából adódóan már a háború kezdetén elrendelte a nagyvezír a fejedelem csatlakozását a Habsburgok elleni hadjárathoz. Ezt azonban végül hajlandó volt elengedni, kivált, hogy az ország hadereje a megelőző években elég súlyos

¹¹¹ Cernovodeanu 1993. 334–338. o. és R. Várkonyi 1984. 43. o.

¹¹² R. Várkonyi 1986. 810., 814. o.

veszteségeket szenvedett. 1664-ben a hadak otthon maradásában fontos szerepe volt az erdélyiek Béccsel folytatott titkos tárgyalásainak és a Várad elleni támadásnak is, a szatmáriak jelentős károkat okozó és alapvetően egy félreértés miatti beütésének azonban, úgy tűnik, nem. Bár az ország hadereje nem hagyta el Erdélyt, a fejedelemnek 1663-ban mégis el kellett mennie Érsekújvár alá, és részt kellett vennie a Magyar Királyság behódoltatásának kísérletében. Ez egy kényes ügy volt. Felső-Magyarország török vazallussá tételében az erdélyi fejedelem nem volt érdekelt, ugyanakkor az egykor országához tartozó területek elégedetlen rendjeivel a háború alatt végig titkos tárgyalásokat folytatott. Ezt még a Habsburgokkal való diplomáciájában is fel kívánta használni egyfajta nyomatékként. A nagyvezírnek pedig időről időre beszámolt arról, hogy milyen serényen igyekszik parancsa teljesítésében. Cserében viszont kötelezettségei enyhítését kérte, és ebben némi eredményt fel is tudott mutatni. Hadai otthonmaradása egyértelműen az erdélyi diplomácia sikerének tekinthető.¹¹³ 1663-ban pedig személyes megjelenésével a fejedelem elérte, hogy a még 1658-ban kivetett hadisarc be nem fizetett részét, azaz nagyjából a felét elengedte a nagyvezír.

„De nem ez vala az dolognak lelke, ha ugy tudjunk az alkalmatosságokkal élni, a mint kell vala; mert az erdélyi fejedelmek az olyan monarchák előtt personális comparitíóval nagy dolgokat szoktak ám azelőtt feszegetni, nem is csak egyet vagy kettőt, hanem ugyan cathalogussal viszik volt az gravameneket az olyan pallérozó helyre” – kommentálta a hadisarc hátralékának elengedését Rozsnyai Dávid.¹¹⁴ A kortársak nyomán pedig a szakirodalomban is meggyökeresedett Apafi Mihály ténykedésének elmarasztaló összehasonlítása a korábbi fejedelmek, különösen Bethlen Gábor uralkodásával. Erdély súlyának csökkenése a megelőző időszakhoz képest vitathatatlan. Ennek hátterében azonban kevésbé az uralkodók személyes kvalitásai, inkább alapvetően az Oszmán Birodalom külpolitikájának megváltozása, illetve ezáltal a vazallusaihoz fűződő viszonyának átalakulása áll. Korábban a birodalom távoli hadszíntereken viselt háborút, ez pedig lehetővé tette vazallusai számára, hogy valamivel szabadabb külpolitikát alakítsanak ki. A 17. század első felében a Krími Kánság önálló diplomáciát folytatott, fegyveres segítséget adott hol a lengyeleknek, hol az oroszoknak, hol a lázadó kozákoknak, valamint adóztatta Lengyelország és Oroszország mellett Moldvát és Havasalföldet is. Utóbbiakra azonban az Erdélyi Fejedelemség is igyekezett kiterjeszteni a befolyását, így a két állam viszonylag gyorsan egymás vetélytársává vált a térségben. 1628-ban még a moldvai vajda, Miron Barnovschi is nyíltan meg merte tagadni a szultán hadba hívó parancsát.¹¹⁵ A század közepén azonban minden megváltozott. IV. Mehmed szultán és a Köprülü nagyvezírek újra feltámasztották a dzsihád és a hódító szultánok szellemét, a birodalom pedig újra nyugati, később pedig északi

¹¹³ B. Szabó 2012. 1032–1033., 1043. o.

¹¹⁴ Rozsnyai 1867. 369. o.

¹¹⁵ B. Szabó 2012. 1042–1043. o.; Cristea 2013. 272–273. o.; Ivanics 2007. 1500. o.; Uő 2013. 295–299. o.

irányú terjeszkedésbe kezdett. Emellett Köprülü Mehmed már az Erdély elleni kemény fellépésével is korlátlan hatalmát demonstrálta.¹¹⁶ Az 1663-as hadjárat fontos állomása lett a vazallusok szorosabb függésbe vonásának, a nagyvezír ugyanis többször megalázó helyzetbe hozta a két vajdát, valamint a krími kán fiát. A háború után az árulással gyanúsított, illetve a nagyvezír előtt meg nem jelenő Grigore Ghica havasalföldi vajdát, valamint a hadjáraton részt nem vevő krími kánt is letették tisztségéből. A Krími Kán-ság történetében nagyjából ekkortól mutatható ki egyértelműen a markánsabb alávettség korszaka.¹¹⁷ Ebben a kontextusban pedig az, hogy Erdély hadai nem vettek részt a harcokban, már önmagában nagy teljesítménynek értékelhető. A hűtlenség gyanúja talán (nem is alaptalanul) Apafival kapcsolatban is többször felmerült az oszmánokban, a fejedelem végül mégis megtarthatta trónját egészen 1690-es haláláig. Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy az új, határozottan keményebb oszmán politika tükrében az adó és a határ rendezésének igénye eleve kudarcra volt ítélve.

BIBLIOGRÁFIA

- Apafi* 1900. I. és II. *Apafi Mihály* erdélyi fejedelmek naplója az 1632–1694. évekről. Első közlemény. Közli *Tóth Ernő*. *Erdélyi Múzeum*, 17. (1900) 2. sz. 82–93. o.
- B. Szabó* 2012. *B. Szabó János*: Az Erdélyi Fejedelemség és az Oszmán Birodalom katonai együttműködése (1571–1688). Kísérlet az erdélyi–török kapcsolatok egy kevésbé ismert területének feltérképezésére. *Hadtörténelmi Közlemények*, 125. (2012) 4. sz. 1015–1043. o.
- B. Szabó* 2019. *B. Szabó János*: Erdély tragédiája, 1657–1662. Budapest, 2019.

¹¹⁶ *Fodor* 2018. 18–20. o. és *Sudár* 2022. 91. o.

¹¹⁷ *Ivanics* 2013. 275. o. és *Montecuccoli* 2019. 239. o. – A Grigore Ghica elleni vádak nem voltak teljesen alaptalanok. A havasalföldi vajda már 1663-ban levélben ajánlotta fel szolgálatait Montecuccolinak, a következő évben pedig a garamszentbenedeki csatában futamodott meg – bár Rasid efendi kiemeli, hogy nemcsak ő, de a moldvai vajda is elmenekült. Ghica utólag azt terjesztette, hogy ezzel is a keresztényeket segítette, bár jelentős veszteségei a szándékosságot kétségessé teszik. A törökök viszont ettől függetlenül is bűnbakot csinálhattak volna belőle. Valószínűleg ezért nem ment a nagyvezír elé novemberben, aki viszont emiatt döntött a leváltása mellett. Ezután menekült Lengyelországon keresztül Lipót császárhoz. *Bethlen* 1993. 245–248. o.; *Cristea* 2013. 270–271. o.; *Kraus* 2008. 768. o.; *Montecuccoli* 2019. 203–204., 219. o.; *Rasid* 1890. 521. o.; *Rozsnyai* 1867. 277–278. o.; TML III. 213. o.

- Bagi* 2017. *Bagi Zoltán Péter*: Jean-Louis Raduit de Souches hadjárata 1664-ben Alsó-Magyarországon. In: Várostromok és Közép-Európa Zrínyi Miklós (1620–1664) korában. Szerk. *Bujdosné Pap Györgyi – Fejér Ingrid – H. Szilasi Ágota*. (Studia Agriensia 34.) Eger, 2017. 75–92. o.
- Bagó* 2006. *Bagó Dániel*: Székelyhid, a „két császár végházai közt való végház” sorsa az 1660-as évek első felében. In: Tanulmányok évszázadok történelméből. Szerk. *J. Ujváry Zsuzsanna*. Piliscsaba, 2006. 134–155. o.
- Barta* 1984. *Barta Boldizsár*: Rövid Chronica. Debrecen, 1984.
- Barta M.* 2021. *Barta M. János*: „...valamely Istenét, vallását, Királyát és hazáját igazán szerető nemes ember...” Egy 17. századi főnemes, gróf Csáky István országbíró pályaképe. Budapest, 2021.
- Bethlen* 1993. *Bethlen János*: Erdély története, 1629–1673. Budapest, 1993.
- Bognár* 2020. *Bognár György*: Paskó Kristóf diplomáciai pályafutása. In: Doktorandusz hallgatók IX. konferenciájának tanulmányai. Szerk. *Szuromi Rita*. Eger, 2020.
- Cernovodeanu* 1993. *Cernovodeanu, Paul*: The Issue of the Pashalyk of Oradea as Mirrored in the Relations between Transylvania and England during the Reign of Michael I Apafi (1662–1665). *Revue roumaine d’histoire*, 32. (1993) 3–4. sz. 333–348. o.
- Cristea* 2013. *Cristea, Ovidiu*: The Friend of My Friend and the Enemy of My Enemy: Romanian Participation in Ottoman Campaigns. In: The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. Ed. *Gábor Kármán – Lovro Kunčević*. (The Ottoman Empire and its Heritage 53.) Leiden–Boston, 2013. 253–274. o.
- Czeglédi* 1859. *Czeglédi István*: Apafi Mihály Érsekújvár alá menetele 1663-ban. Bev. és jegyz., közli: *Szilágyi Sándor*. *Új Magyar Múzeum*, 9. (1859) 1. sz. 49–64. o.
- Czigány* 2020. *Czigány István*: Az oszmánellenes háború (1660–1664). In: Magyarország hadtörténete II. Az oszmán hódítás kora, 1526–1718. Szerk. *Mészáros Kálmán*. Budapest, 2020. 341–366. o.

- Cselebi* 1985. *Evlia Cselebi* török világutazó magyarországi utazásai, 1660–1664. Ford. *Karácson Imre*. Budapest, 1985.
- Cserei* 1983. *Cserei Mihály*: Erdély története. Budapest, 1983.
- Dáné* 2020. *Dáné Veronka*: Familiárisból patrónus. Ghillányi Gergely (1605 k.–1674) pályafutása. In: Peregrináció és erudíció. Tanulmányok Tonk Sándor tiszteletére. Szerk. *Bogdándi Zoltán – Lupescu Makó Mária*. Kolozsvár, 2020. 71–84. o.
- EOE XIII. Erdélyi Országgyűlési Emlékek. 13. k. (1661–1664). Szerk. *Szilágyi Sándor*. (Monumenta Hungariae Historica 3. Comititalia B. Er. 13.) Budapest, 1888.
- Fodor* 2018. *Fodor Pál*: Az Oszmán Birodalom változásai a 17. században. In: A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás. • La bataille de Saint-Gotthard et la paix de Vasvár. Expansion ottomane – coopération européenne. Szerk. *Tóth Ferenc – Zágorhidi Czigány Balázs*. Budapest, 2018. 11–21. o.
- Hain* 1988. *Hain Gáspár*: Szepességi avagy löcsei krónika és évkönyv a kedves utókor számára. Budapest, 1988.
- Horn* 1990. *Horn Ildikó*: Rákóczi László pályája (1633–1664). *Hadtörténelmi Közlemények*, 103. (1990) 2. sz. 61–90. o.
- Illéssy* 1903. Adatok Léva 1663. évi ostromához. Közli *Illéssy János*. *Történelmi Tár*, 3. (1903) 373–386. o.
- Ivanics* 2007. *Ivanics Mária*: Rabszerzés és rabkiváltás a Krími Kán-ságban a 16–17. században. (Az 1657. évi lengyelországi hadjáratban fogságba esett erdélyiek történetéhez.) *Századok*, 141. (2007) 6. sz. 1483–1514. o.
- Ivanics* 2013. *Ivanics, Mária*: The Military Co-operation of the Crimean Khanate with the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. In: The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. Ed. *Gábor Kármán – Lovro Kunčević*. (The Ottoman Empire and its Heritage 53.) Leiden–Boston, 2013. 275–299. o.
- Jankovics* 2013. *Jankovics József*: Bethlen Gábor politikájának követését sugalmazó politikai tervezet a 17. század utolsó harmadából. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 117. (2013) 1. sz. 109–119. o.

- Komjáti* 2017. *Komjáti Zoltán Igor*: A katonai ellátás problémái és azok következményei az 1664-es felső-magyarországi hadjárat idején. In: *Várostromok és Közép-Európa: Zrínyi Miklós (1620–1664) korában*. Szerk. *Bujdosné Pap Györgyi – Fejér Ingrid – H. Szilasi Ágota*. (Studia Agriensia 34.) Eger, 2017. 113–136. o.
- Kraus* 2008. *Kraus, Georg*: Erdélyi krónika, 1608–1665. Ford. *Vogel Sándor*. Csíkszereda, 2008.
- Linczigh* 1989. *Gácsi Hedvig*: *Linczigh János* krónikája és házi jegyzései, 1663–1675. *Lymbus*, 1. (1989) 77–121. o.
- Lippai* 2015. „Írom kegyelmednek, mint igaz magyar igaz magyarnak...” *Lippai György* veszprémi és egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635–1665). Szerk. és közread. *Tusor Péter*. Budapest, 2015.
- Montecuccoli* 2019. *Montecuccoli, Raimondo*: A magyarországi török háborúkról. Ford., jegyz. és szómagy. *Domokos György*. Szerk. és előszó *Hausner Gábor*. Budapest, 2019.
- Nemes* 1902. Hídvégi id. *Nemes János* naplója az 1651–1686. évekről. Második közlemény. Közli: *Tóth Ernő*. *Történelmi Tár*, 2. (1902) 375–411. o.
- Papp* 2003. *Papp Sándor*: Szabadság vagy járom? A török segítség kérdése a XVII. század végi magyar rendi mozgalmak idején. *Hadtörténelmi Közlemények*, 116. (2003) 3–4. sz. 633–669. o.
- Perjés* 2002. *Perjés Géza*: Zrínyi Miklós és kora. Budapest, 2002.
- Püspöki Nagy* 1994. *Püspöki Nagy Péter*: Inter Scyllam et Charybdim. Három adalék a török szövetség eszméjéhez a vasvári béke korában (1661–1670). *Studia Nova*, 1. (1994) 1. sz. 57–67. o.
- R. Várkonyi* 1975. *R. Várkonyi Ágnes*: Török világ és magyar külpolitika. Budapest, 1975.
- R. Várkonyi* 1984. *R. Várkonyi Ágnes*: Erdélyi változások. Az erdélyi fejedelemség a török kiűzésének korában, 1660–1711. Budapest, 1984.
- R. Várkonyi* 1986. *R. Várkonyi Ágnes*: Az önálló fejedelemség utolsó évtizedei (1660–1711). In: *Erdély története. II. k. 1606-tól 1830-ig*. Szerk. *Makkai László – Szász Zoltán*. Budapest, 1986. 784–971. o.

- R. Várkonyi 2010. R. Várkonyi Ágnes: „Koronánk egyik legszebb boglára Erdély.” In: *Uő: Európa Zrínyije: Válogatott tanulmányok*. Budapest, 2010. 152–172. o.
- Rasid 1890. Thúry József: Az 1663–64-ik évi hadjárat. Rasid efendi, török historikus, művéből. *Hadtörténelmi Közlemények*, 3. (1890) 1. sz. 361–382., 499–527. o.
- Rasid 1896. Karácson Imre: Az 1663. török hadjárat Magyarországon. Rasid efendi török történetíró leírása szerint. *Hadtörténelmi Közlemények*, 9. (1896) 1. sz. 73–100. o.
- RCsL Rottal János levelezése Csáky Istvánnal és Ferenczel. Közreadja: Barta M. János. (Lymbus kötetek 3.) Budapest, 2017.
- Rozsnyai 1867. Rozsnyai Dávid, az utolsó török deák, történeti maradványai. Szerk. Szilágyi Sándor. (Monumenta Hungariae Historica 2. Scriptores 8.) Pest, 1867.
- Sudár 2016. Sudár Balázs: A zsarnócai csata (1664) – török szemmel. *Történelmi Szemle*, 58. (2016) 3. sz. 475–482. o.
- Sudár 2017a. Sudár Balázs: Egy kisiklatott hadjárat. Fázil Ahmed pasa nagyvezír 1664. évi hadműveleteiről. In: A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás. • La bataille de Saint-Gotthard et la paix de Vasvár. Expansion ottomane – coopération européenne. Szerk. Tóth Ferenc – Zágórhidi Czigány Balázs. Budapest, 2017. 275–286. o.
- Sudár 2017b. Sudár Balázs: Török hadak Magyarországon, 1663–1664. In: Várostromok és Közép-Európa: Zrínyi Miklós (1620–1664) korában. Szerk. Bujdosné Pap Györgyi – Fejér Ingrid – H. Szilasi Ágota. (Studia Agriensia 34.) Eger, 2017. 93–112. o.
- Sudár 2022. Sudár Balázs: „Török tette fejedelem”. I. Apafi Mihály első éveit és az erdélyi török segélyhadak. *Korunk*, 33. (2022) 8. sz. 90–100. o.
- Szalai 2019. Szalai Ágnes: „Ez végház Várad helyett lévén...” A fejedelmi kormányzat szerepe a Székelyhíd végvár körüli tárgyalásokban. In: „Várad mint oltalmaztatik”. Küzdelmek Váradért a kora újkorban. Szerk. Oborni Teréz. Nagyvárad, 2019. 137–168. o.

- Szalai* 2021a. *Szalai Ágnes*: A helytartók, Bornemissza Anna és a „tanácsi rend” kormányzati szerepe I. Apafi Mihály 1663. évi távolléte idején. *Történelmi Szemle*, 63. (2021) 2. sz. 227–240. o.
- Szalai* 2021b. *Szalai Ágnes*: „Nagyságotok és kegyelmetek lévén az haza oszlopi...” A fejedelmi kormányzat szerepe a váradi török tartománnyal szembeni végvárrendszer megszervezésében az 1660-as évek derekán. *Hadtörténelmi Közlemények*, 134. (2021) 3. sz. 547–578. o.
- Szalai* 2023. *Szalai Ágnes*: „Az váradiak [...] Sebesvár ellen csikorgatják fogokat”. Sebesvár végvára az Apafi-korszak első évtizedében. *Erdélyi Múzeum*, 85. (2023) 1. sz. 115–131. o.
- TMÁO IV. Török–Magyarkori Állam-Okmánytár. IV. k. (1661–1670). Szerk. *Szilády Áron – Szilágyi Sándor*. (Monumenta Hungariae Historica 4. Diplomataria 6.) Pest, 1870.
- TML II. Teleki Mihály levelezése. II. k. (1661–1663). Szerk. *Gergely Sámuel*. Budapest, 1906.
- TML III. Teleki Mihály levelezése. III. k. (1664–1666). Szerk. *Gergely Sámuel*. Budapest, 1907.
- Trócsányi* 1972. *Trócsányi Zsolt*: Teleki Mihály. Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig. Budapest, 1972.
- Varga J.* 2002. *Varga J. János*: Az „Orta Madzsar” szerepe Perényi Pétertől Thököly Imréig. A nyugati irányú török hódítás metodikájához. In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. Szerk. *Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György*. Budapest, 2002. 415–422. o.
- Varga J.* 2007. *Varga J. János*: A török orientáció változatai Magyarországon. Wesselényi – Apafi – Thököly, 1663–1683. *Történelmi Szemle*, 49. (2007) 2. sz. 289–297. o.
- Varga J.* 2012. *Varga J. János*: Az Erdélyi Fejedelemség és Felső-Magyarország kapcsolata a 17. században. In: „...éltünk mi sokáig ’két hazában’...” *Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére*. Szerk. *Dáné Veronka – Oborni Teréz – Sipos Gábor*. Debrecen, 2012. 243–250. o.
- Wesselényi* 1854. Gróf *Wesselényi Ferenc* nádor némely nevezetes levelei 1663-ból. Közli: *Ráth Károly*. *Új Magyar Múzeum*, 4. (1854) 2. sz. 43–58. o.

Mátyás Borsos

THE PRINCIPALITY OF TRANSYLVANIA
IN THE OTTOMAN–HABSBURG WAR OF 1663–1664

(Summary)

The Principality of Transylvania was a special participant in the Ottoman–Habsburg War of 1663–1664. Under pressure from Köprülü Fasil Ahmed, Prince Mihály Apafi had to participate in the attempt to subjugate the Kingdom of Hungary. In the meantime, the prince wanted the annual tax payable to the Ottoman Porte to be reduced to the previously paid amount, and tried to prevent the aggressive expansion of the vilayets of Várad and Jenő. To do this, he had to take possession of the Transylvanian fortresses occupied by the imperial forces since 1661, while secretly establishing diplomatic relations with the Habsburgs in order to protect his country. Apafi's attempts almost failed twice, first with the German garrisons of Székelyhíd and Kolozsvár switching sides at the beginning of 1664, then after the the invasion of the Germans from Szatmár (Satu Mare) in July. The Peace of Vasvár, which ended the war, finally provided for the evacuation of the other occupied fortresses, but by then the construction of the new defence line at the western borders of the principality was well under way. During these two years, Transylvanian diplomacy managed to ensure that their armies did not take part in hostilities and that no major operations took place in the Principality. During the reign of the grand viziers of the Köprülü family, the Ottoman Empire's foreign policy changed, and it sought to draw its vassals into closer dependence. In this context, the successes of Transylvania are by no means to be underestimated, but it can be said that the attempt to settle the tax and the border was doomed to failure.

Mátyás Borsos

DAS FÜRSTENTUM SIEBENBÜRGEN IM TÜRKENKRIEG 1663/1664

(Resümee)

Das Fürstentum Siebenbürgen war ein besonderer Teilnehmer am Türkenkrieg 1663/1664. Unter dem Druck von Köprülü Fâzil Ahmed musste sich Fürst Mihály Apafi an dem Versuch beteiligen, das Königreich Ungarn zu unterwerfen. In der Zwischenzeit wollte der Fürst die jährlich an die Pforte zu zahlende Steuer auf den alten Betrag reduzieren und versuchte, die aggressive Expansion der Vilâyets von Várad (Oradea) und Jenő (Ineu) zu verhindern. Zu diesem Zweck musste er die seit 1661 von den Kaiserlichen besetzten siebenbürgischen Burgen in Besitz nehmen und gleichzeitig heimlich diplomatische Beziehungen zu den Habsburgern aufnehmen, um sein Land zu schützen. Seine Versuche scheiterten Anfang 1664 zweimal fast: nachdem die deutschen Garnisonen von Székelyhíd (Zickelhid) und Kolozsvár (Klausenburg) die Seiten gewechselt hatten und danach, als die Deutschen von Szatmár (Sathmar) im Juli einfielen. Der Frieden von Eisenburg, der den Krieg beendete, sah schließlich die Räumung der anderen besetzten Burgen vor, aber zu diesem Zeitpunkt war der Bau einer neuen Festungslinie zur Verteidigung der westlichen Grenzen des Fürstentums bereits in vollem Gange. Während dieser zwei Jahre gelang es der siebenbürgischen Diplomatie, dass ihre Armeen nicht an den Feindseligkeiten teilnahmen, und dass keine größeren Operationen im Fürstentum stattfanden. Die Außenpolitik des Osmanischen Reiches änderte sich während

der Herrschaft der Großwesire von Köprülü, und es versuchte, seine Vasallen in eine engere Abhängigkeit zu bringen als in der vorangegangenen Periode. In diesem Zusammenhang sind die in Siebenbürgen erzielten Erfolge keineswegs zu unterschätzen, aber man kann sagen, dass der Versuch, die Steuer und die Grenze zu regeln, zum Scheitern verurteilt war.

Mátyás Borsos

LA PRINCIPAUTÉ DE TRANSYLVANIE
DANS LA GUERRE TURQUE-AUSTRO DE 1663–1664

(Résumé)

La Principauté de Transylvanie fut un acteur particulier de la guerre turque-austro de 1663–1664. Sous la pression de Köprülüzađe Fazıl Ahmed, le prince Mihály Apafi a dû participer à la tentative d'assujettissement du Royaume de Hongrie. Dans le même temps, il voulait ramener l'impôt annuel dû à la Porte à son ancien montant et tentait d'empêcher l'expansion agressive des vilayets de Várad et de Jenő. Pour ce faire, il devait prendre possession des châteaux transylvains occupés par les impériaux depuis 1661, tout en établissant secrètement des relations diplomatiques avec les Habsbourg afin de protéger son pays. Ses tentatives ont failli échouer à deux reprises au début de 1664 après le changement de camp des garnisons germaniques de Székelyhíd et de Kolozsvár et l'incursion des Germaniques à Szatmár en juillet. Le traité de Vasvár, qui a mis fin à la guerre, prévoyait enfin l'évacuation des autres châteaux occupés, mais à ce moment-là la construction d'une nouvelle ligne de fortifications pour défendre les frontières occidentales de la principauté était déjà bien avancée. Durant ces deux années, la diplomatie transylvaine a réussi à obtenir que ses armées ne participent pas aux hostilités et qu'aucune opération d'envergure n'ait lieu dans la Principauté. La politique étrangère de l'Empire ottoman a évolué sous le règne des grands vizirs Köprülü et cherchait à placer ses vassaux dans une dépendance plus étroite que lors de la période précédente. Dans ce contexte, les succès transylvains ne doivent en aucun cas être sous-estimés, mais force est de constater que la tentative de régler la question de l'impôt et de la frontière était vouée à l'échec dès le début.

Матьяш Боршош

КНЯЖЕСТВО ТРАНСИЛЬВАНИЯ
В ОСМАНСКО-ГАБСБУРГСКОЙ ВОЙНЕ 1663–1664 ГГ.

(Резюме)

Княжество Трансильвания было своеобразным участником Османско-Габсбургской войны 1663–1664-их годов. Под давлением Кёпрюлюзаде Фазиля Ахмеда принц Михай Апафи был вынужден принять участие в попытке покорения Венгерского королевства. А между тем временем князь хотел достичь, чтобы ежегодный налог, выплачиваемый Порте, был снижен до прежней суммы, и пытался предотвратить агрессивное расширение провинций Варад и Енё. Для этого ему пришлось завладеть трансильванскими замками, которые с 1661-ого года были захвачены императорами, и одновременно тайно установить дипломатические отношения с Габсбургами, чтобы защитить свою страну. Его попытки дважды едва не потерпели неудачу: вследствие

вторжения немцев в Сатмар в июле после перехода немецких гвардейцев из Секуэни и Клуж-напоки в начале 1664-ого года. Вашварский мир, положивший конец войне, в конечном итоге предписал эвакуацию оставшихся оккупированных замков, но к тому времени строительство новой линии пограничных замков для защиты западных границ княжества уже шло полным ходом. За эти два года трансильванской дипломатии удалось добиться того, чтобы их армии не участвовали в боевых действиях и на территории княжества не проводилось крупных военных операций. В период правления великих визирей Кёпрюлю внешняя политика Османской империи изменилась, и она стремилась к тому, чтобы сделать своих вассалов более зависимыми по сравнению с отношениями предыдущего периода. В связи с этим успехи Трансильвании ни в коем случае нельзя недооценивать, но в то же время можно констатировать, что требование налогового и пограничного урегулирования было изначально обречено на провал.

A LIMANOVAI GYŐZELEM

ZWYCIĘSTWO
W LIMANOWEJ

